

KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHNING TASHKILIY-INSTITUTSIONAL ASOSLARIDA UMUMIY VA VAKILLIK ORGANLARI: HUQUQIY TAHLIL

Yoqubov Sherzod Nabi o'g'li

Sarbon universiteti "Huquqiy fanlar" kafedrası o'qituvchisi

Email: yoqubovsherzod0611@gmail.com

+998 93 226 88 83

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19975029>

Annotatsiya: Ushbu maqolada korrupsiyaga qarshi kurashishning tashkiliy-institutsional asoslarida umumiy vakolatli subyektlar – parlament, Prezident, Hukumat, mahalliy vakillik organlari va sudlar – ning huquqiy maqomi va vakolatlari tahlil qilingan. Maqolada xalqaro huquqiy standartlar, jumladan, BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi talablari asosida ushbu organlarning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi o'rni va roli ko'rib chiqilgan. O'zbekiston qonunchiligi va xorijiy tajriba qiyosiy tahlil qilinib, tizimni takomillashtirish bo'yicha taklif va xulosalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: korrupsiyaga qarshi kurashish, parlament nazorati, sud hokimiyati, Prezidentlik instituti, Vazirlar Mahkamasi, Konstitutsiyaviy sud, institutsional asoslar, mahalliy vakillik organlari.

Korrupsiyaga qarshi kurashish zamonaviy davlat boshqaruvi tizimining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro huquq sohasida bu borada muhim talablar belgilangan bo'lib, BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasining 36-moddasida har bir ishtirokchi davlat korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus vakolatli milliy organlar faoliyatini yo'lga qo'yishi lozim ekanligi mustahkamlangan.¹

O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmi turli organlar va institutlar faoliyatini qamrab olgan murakkab tizimni ifodalaydi. Ushbu tizimning markazida umumiy vakolatga ega subyektlar: parlament, Prezident, Hukumat, mahalliy vakillik organlari va sudlar turadi. Aynan shu organlarning samarali faoliyati va o'zaro muvofiqligiga korrupsiyaga qarshi kurashishda yuqori natijaga erishish bog'liq.

Mazkur maqolada ushbu organlarning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi huquqiy maqomi, vakolatlari va amaliyoti tahlil qilinib, takomillashtirishga oid xulosalar bayon etilgan.

O'zbekiston Respublikasi "Parlament nazorati to'g'risida"gi qonuniga muvofiq parlament nazoratining asosiy shakllari belgilangan.² Bunda korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus komitetlar – Qonunchilik palatasida Korrupsiyaga qarshi kurashish va sud-huquq masalalari qo'mitasi hamda Senatda Sud-huquq masalalari va korrupsiyaga qarshi kurashish qo'mitasi – faoliyat yuritadi.³

¹Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (Nyu-York, 2003-yil 31-oktyabr). // <https://lex.uz/docs/1461329>.

²O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 11-apreldagi "Parlament nazorati to'g'risida"gi O'RQ-403-son Qonuni // <https://lex.uz/docs/2929477>.

³O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining 2019-yil 14-martdagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish va sud-huquq masalalari qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi 2412-III-son qarori // <https://lex.uz/docs/5162110>.

Parlamentning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi vakolatlari quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi: qonunchilikni ishlab chiqish va takomillashtirish; Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi taqdim etadigan milliy ma'ruzani ko'rib chiqish; parlament tekshiruvini o'tkazish; ijro etuvchi hokimiyatning faoliyatini nazorat qilish. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasi Kengashi va Senat Kengashining 2019-yil 30-sentyabrdagi qaroriga muvofiq Vazirlar Mahkamasiga bir qator vazifalar yuklatilgan.⁴

Ilmiy adabiyotlarda parlament nazoratining korrupsiyaga qarshi kurashishdagi roli alohida tadqiq etilgan. Tojiboyev O.T. ta'kidlashicha, "parlament nazorati mexanizmi korrupsiyaviy holatlarni aniqlash va bartaraf etishning muhim vositasi hisoblanadi, biroq amalda uning imkoniyatlaridan to'liq foydalanilmayapti".⁵

Xalqaro tajribaga ko'ra, Litva va Sloveniyada korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha maxsus vakolatli organlar to'liq parlament nazorati ostida faoliyat yuritadi. Mazkur tajriba O'zbekistonda ham tegishli mexanizmlarni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Mahalliy vakillik organlari – Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengashi va xalq deputatlari Kengashlari – ham korrupsiyaga qarshi kurashishda muhim o'rin tutadi. Ularning doimiy va muvaqqat komissiyalari mahalliy darajadagi korrupsiya holatlarini o'rganadi va baholaydi.⁶

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakatning ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi. Mirakulov M.M. ning tadqiqotida ta'kidlanishicha, "Prezidentning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi unga mamlakatdagi barcha sohalarda, shu jumladan korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida ham yetakchilik qilish imkonini beradi".⁷

Prezidentlik instituti korrupsiyaga qarshi kurashishda ikki yo'nalishda faoliyat yuritadi: bevosita farmon va qarorlar qabul qilish orqali; Prezident huzuridagi institutlar – davlat xizmatlarini rivojlantirish agentligi, biznes-ombudsman – faoliyati orqali.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi ijro etuvchi hokimiyatning oliy organi sifatida vazirliklar, davlat qo'mitalari va boshqa davlat boshqaruvi organlarining faoliyatini muvofiqlashtiradi hamda yo'naltiradi. Akbarov A.J. o'z tadqiqotida ta'kidlaganidek, "ijro etuvchi hokimiyat organlari o'rtasidagi muvofiqlashtirish mexanizmlarini mustahkamlash korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi".⁸

⁴O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik Palatasi Kengashining va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2019-yil 30-sentyabrdagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish sohasida parlament nazorati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2782-III/KQ-610-III-son qarori // <https://lex.uz/docs/5169562>.

⁵Tojiboyev O.T. O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2019. – B. 17.

⁶O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi "Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar kengashining namunaviy reglamenti hamda doimiy komissiyalari to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida"gi SQ-360-IV-son Qarori // <https://lex.uz/docs/5578238>.

⁷Mirakulov M.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi (qiyosiy-huquqiy tahlil): yurid. fan. dokt. dis. avtoref. – Toshkent, 2016. – B. 20.

⁸Akbarov A.J. Korrupsiyaga qarshi kurashishda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikni takomillashtirish: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2022. – B. 14.

Biroq qonunchilikda Vazirlar Mahkamasining korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha vakolatlarini ro'yobga chiqarishning aniq huquqiy mexanizmlari mavjud emas. Bu borada maxsus tartibga soluvchi normalar ishlab chiqilishi lozim.

BMT Korrupsiyaga qarshi konvensiyasining 11-moddasida sud hokimiyatining mustaqilligi va korrupsiyaga qarshi kurashishdagi hal qiluvchi roli alohida ta'kidlangan.⁹ Xalqaro standartlarga ko'ra, sudyalarning va sud organi xodimlari halolligi va pokligini kuchaytirish maqsadida maxsus choralar ko'rish talab etiladi.

O'zbekistonda sudlar korrupsiyaga qarshi kurashishda bir necha yo'nalish bo'yicha faoliyat yuritadi:

Birinchi yo'nalish – Konstitutsiyaviy sud. Mazkur sud qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat hujjatlarining Konstitutsiyaga muvofiqligi to'g'risidagi ishlarni ko'rish doirasida korrupsiyaviy omillarni bartaraf etishga qaratilgan qarorlar qabul qiladi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, Konstitutsiyaviy sud qarorlari: qonun normalaridagi mavhumlikni bartaraf etadi va korrupsiyaviy omillarga chek qo'yadi; normativ-huquqiy hujjatlarning Konstitutsiyaga muvofiqligini ta'minlaydi; qonun loyihalarini takomillashtirish bo'yicha tashabbuslar kiritadi.¹⁰

Ikkinchi yo'nalish – fuqarolik, iqtisodiy va ma'muriy sudlar. Ushbu sudlar nizolarni ko'rish jarayonida korrupsiyaviy holatlarni aniqlash va bartaraf etishning kuchli institutsional tuzilmalaridan biri hisoblanadi. Rashidova M.U. tadqiqotida ta'kidlanishicha, "iqtisodiy sudlar korrupsiyaviy xususiyatga ega xo'jalik nizolarida adolatli qaror qabul qilish orqali tadbirkorlik muhitini sog'lomlashtiradi".¹¹

Uchinchi yo'nalish – jinoyat ishlari bo'yicha sudlar. Bu sudlar korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar to'g'risidagi jinoyat ishlarini ko'rish orqali bevosita jazolash funksiyasini amalga oshiradi.

To'rtinchi yo'nalish – Sudyalarning oliy kengashi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-dekabrda PF-6127-son Farmoni bilan sud tizimida korrupsiyaning oldini olish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar belgilangan.¹²

Xorijiy mamlakatlarda (Filippin, Pokiston, Indoneziya, Nepal, Keniya va boshqalar) korrupsiyaga oid huquqbuzarliklarni ko'rish bo'yicha maxsus ixtisoslashgan sudlar faoliyati yo'lga qo'yilgan. Ushbu tajriba O'zbekistonda ham maxsus sudlar tashkil etish masalasini ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Yuqoridagi tahlil asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchi, O'zbekistonda parlament, Prezident va Hukumatning korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha vakolatlari qonunchilikda belgilangan, biroq ularni amalga oshirishning aniq huquqiy mexanizmlari to'liq ishlab chiqilmagan.

⁹Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi, 11-modda // <https://lex.uz/docs/1369505>.

¹⁰O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining 2009-yil 5-fevraldagi qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2009-y., 6-son, 54-modda.

¹¹Rashidova M.U. Jinoyat ishlari bo'yicha sudlar faoliyatida korrupsiyaning oldini olish: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2020. – B. 11–12.

¹²O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-dekabrda "Sudyalarning chinakam mustaqilligini ta'minlash hamda sud tizimida korrupsiyaning oldini olish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6127-son Farmoni // <https://www.lex.uz/docs/5146554>.

Ikkinchidan, Konstitutsiyaviy sud va boshqa sud organlari korrupsiyaviy omillarni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. Biroq jinoyat ishlari bo'yicha ixtisoslashgan sudlar tashkil etish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Uchinchidan, mahalliy vakillik organlari va ularning komissiyalarini korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmiga to'liq jalb etish zarur.

To'rtinchidan, xalqaro tajriba, jumladan, Litva, Sloveniya va Makedoniya amaliyoti, parlamentning korrupsiyaga qarshi kurashishdagi nazorat vakolatlarini kengaytirish maqsadga muvofiqligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Korrupsiyaga qarshi konvensiyasi (Nyu-York, 2003-yil 31-oktyabr) // <https://lex.uz/docs/1461329>.
2. O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 3-yanvardagi "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/docs/3088008>.
3. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 11-apreldagi "Parlament nazorati to'g'risida"gi Qonuni // <https://lex.uz/docs/2929477>.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 7-dekabrda PF-6127-son Farmoni // <https://www.lex.uz/docs/5146554>.
5. Mirakulov M.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi (qiyosiy-huquqiy tahlil): yurid. fan. dokt. dis. avtoref. – Toshkent, 2016. – 40 b.
6. Tojiboyev O.T. O'zbekiston Respublikasida korrupsiyaga qarshi kurashishning huquqiy asoslari: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2019. – 28 b.
7. Rashidova M.U. Jinoyat ishlari bo'yicha sudlar faoliyatida korrupsiyaning oldini olish: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2020. – 30 b.
8. Akbarov A.J. Korrupsiyaga qarshi kurashishda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi hamkorlikni takomillashtirish: yurid. fan. nomz. dis. avtoref. – Toshkent, 2022. – 32 b.
9. Spetsializirovannyye instituty po borbe s korrupsiyey: obzor modeley // <https://www.oecd.org/corruption/acn/39972100.pdf>.